

Párkapcsolatok és gyermekorsók¹

Napjainkban a gyermekek többnyire vagy azért kerülnek a társadalomtudományi érdeklődés fókuszába, mert meg sem születtek (csökkenő gyermekszám), vagy azért, mert az átlagosnál nehezebb körülmények között élnek (gyermekszegénység). A párkapcsolatok mélyreható változásait – növekvő bomlékonyságát és újraalakulását – ritkán értelmezzük a gyermekek perspektívájából, pedig e változásoknak, akarva-akaratlanul, ők is (szenvedő) alanyai. Az egyszülős családokról természetesen gyakran esik szó, mivel a töredécsaládokban felnőtt gyermekek lelkileg sérülékenyebbek, esélyük az előnyös társadalmi pozíciók megszerzésében rosszabb, szegénységkockázatuk pedig nemcsak a *társadalmi* átlagot múlja felül, hanem a *gyermekek* átlagos szegénységkockázatát is.

Kevesebb figyelemben részesülnek azok a gyermekek, akik ugyan két szülővel élnek együtt, de – a párkapcsolatok gyakori újjáalakulása következtében egyre nagyobb számban – nem az édes szüleikkel. A kétszülős családban élő gyermekek növekvő részét az egyik fél, az új társ, nem a születésétől fogva neveli. A funkcionális szociológia szerint természetesen szülőnek tekintendő az új társ is, ha szülőként viselkedik. De vajon a külön élő édes szülőt minek tekintjük? Azon túl, hogy ő a biológiai szülő, s a szülői szerepek egy részét a körülményektől függően többé-kevésbé betölti, teljes szülői szerepet nem képes megformálni. És a gyermekek vajon kiket tekintenek szüleiknek? A régi, vagy az új társat, mindkettőt, csak az egyiket (melyiket?), vagy egyiket sem? Vajon milyen a gyermek kapcsolata az elköltözött szülő új (házastársával)? Továbbá hogyan értelmezi újra a gyermek a helyzetet, ha ez a párkapcsolat is felbomlik, netán ismét új kapcsolat követi, gyermekkorát két (vagy több) „mostohaszülővel” éli le? Vajon az új párkapcsolatban született gyermeket mennyire tekinti testvérének?

Folytathatnánk tovább a kérdéseket, hiszen a párkapcsolatok szakadatlan keletkezése és bomlása átírja az egész rokonsági rendszert.

Sorra vehetnénk a lehetséges nagyszülői, keresztszülői, és más rokon státusok sokféleségét is. A népeségtudománynak ezzel a kérdéssel is kellene annyi foglalkoznia, mint az egyszülős családok helyzetével, hiszen e változások aligha hagyják érin-

tetlenül a családszerkezetet, a gyermekvállalási magatartást, és az sem valószínűsíthető, hogy a pótszülő(k) mellett nevelkedő gyermekek hasonló esélyekkel rendelkeznek majd, mint azok, akik gyermekkorukat saját, háborítatlan párkapcsolatban élő szüleikkel töltik.

A felvetett kérdések valójában új népesedési kutatási irányt határolnak körül, amelyben még kevés eredménnyel rendelkezünk. Jelen írásunkban meg sem kíséreljük, hogy akár egyre is válaszoljunk közülük, csupán arra szorítkozunk, hogy felvázoljuk, mennyire vannak jelen az ezredforduló magyar társadalmában a fent megidézett családi helyzetek, és hogy a magyarországi viszonyok hogyan helyezkednek el nemzetközi összefüggésben.

A 2001-es magyarországi népszámlásból – a dolog természetéből adódóan statikusan, egy adott pillanatra vonatkozóan – nemcsak azt tudhatjuk meg, hogy a gyermekek egy vagy két szülővel élnek-e együtt, hanem azt is, hogy édes-, vagy mostohaszüleikkel élnek-e? A gyermekek szülői párkapcsolat szerinti helyzetét négy különböző életkorban mutatjuk be: egy éven aluliak (csecsemők), ötévesek, tízévesek és 14 évesek („nagygyerekek”). 2001-ben a csecsemőknek nagyjából egytizede (11,3%) élt egyszülős családban, ám a 14 évesek között már 18,4% az arány. Rövidebb-hosszabb ideig még ennél is több gyermek tapasztalja meg 14 éves koráig az egyszülős családi szerkezetet és léthelyzetet, hiszen a kisgyermekkorban még egyszülős családban élők szülei a későbbiekben új társat választhatnak, és ezzel az érintett gyermek családja „kétszülössé” válik.

Figyelembe véve, hogy a gyermeknek életet adó szülők kapcsolata válással vagy szétköltözéssel felbomolhat, illetve az egyszülős családok kétszülössé válhatnak, vajon mekkora az esélye annak, hogy a gyermekek 14 éves korukig megtapasztalják az egyszülős családi létet, és gyermekéveik mekkora részét teszi ki ez az időszak? Andersson végzett ezzel kapcsolatos becsléseket néhány európai országra, Magyarországot is beleértve.² Eredményei az 1970-es évek végén, illetve az 1980-as években jellemző demográfiai magatartást tükrözik, a rendszerváltozás után végbement demográfiai változások következményeit nem tartalmazzák.

Az akkori adatok szerint lényeges eltérések voltak az európai országok között az egyszülős családba kerülés kockázatát illetően. Annak a valószínűsége, hogy egy gyermek 15 éves kora előtt megtapasztalja az egyszülős családi létet, Olaszországban volt a legalacsonyabb (9%), és az egykori NDK-ban, illetve Lettországon a legmagasabb (46%, illetve 44%). Magyarországon a jelzett időszakban a gyermekek egynegyede (24%) tapasztalta meg az egyszülős családi helyzetet (lásd az alábbi táblázatot). Arányuk azóta minden bizonnyal növekedett.

Az egyszülős családban eltöltött idő átlagos hosszát tekintve azt látjuk, hogy ez Olaszországban a 14 éves korig eltöltött évek 3 százalékát, Lettországon pedig 15 százalékát teszi ki. Magyarországon az egyszülős családi helyzet az összes gyermekév 8 százalékát

Tartalom

Párkapcsolatok és gyermekorsók
A szegénység generációs profilja
A szegénység gyermekszemmel

Szemle

Demográfia 2005
Foglalkoztatottság és munkanélküliség
Szerepváltozások
On the East–West Slope
(A kelet–nyugat lejtőn)

¹ A cikk Spéder Zsolt „Az európai családformák változatossága. Párkapcsolatok, szülői és gyermeki szerepek az európai országokban az ezredfordulón” (*Századvég* 2005/3) című tanulmányának megállapításain alapul.

² Andersson, G. 2004. “Children’s Experience of Family Disruption and Family Formation: Evidences from 16 FFS Countries”. *Vienna Yearbook of Population Research* 2004: 313–332.

tette ki. Az a kétségtelen tény, hogy a gyermekkor döntő hányada két szülővel telik el, nem ad okot elhamarkodott megállapításra. A várható társadalmi problémák szempontjából ugyanis az egyszülős állapot bekövetkeztének önmagában messzemenő következményei lehetnek, akkor is, ha ez a helyzet rövid ideig áll fenn.

Az egyszülős családi helyzetet 15 éves kor előtt megtapasztalt gyermekek aránya és az egyszülős családban eltöltött idő hányada az összes gyermekéven belül

Ország	Az érintett gyermekek aránya	Az érintett idő aránya
	százalék	
Olaszország (IT)	9	3
Spanyolország (ES)	13	4
Szlovénia (SI)	15	6
Belgium (Flandria) (BE)	17	5
Lengyelország (PL)	18	9
Finnország (FI)	22	8
Magyarország (HU)	24	8
Norvégia (NO)	26	7
Csehország (CZ)	29	8
Litvánia (LT)	29	10
Franciaország (FR)	31	11
Nyugat-Németország (D)	34	12
Svédország (SE)	34	12
Ausztria (AT)	34	12
Lettország (LV)	44	15
Egyesült Államok (USA)	50	22

Forrás: Andersson, idézett mű 330. és 332. oldal.

Andersson szerint nem lehet egyértelműen elkülönülő csoportokat alkotni annak alapján, milyen a gyermekek családdemográfiai tapasztalata az egyes országokban. Legfeljebb az állapítható meg, hogy „Némely európai országban igen magas a családok stabilitása a gyermekek szempontjából. Ezen országok Európai különböző területein találhatók, ugyanakkor közös bennük a katolikus vallás erős hagyománya és dominanciája.” (idézett mű, 321. oldal). Az élettársi kapcsolatban született gyermekek egyszülős családba kerülésének esélye jóval nagyobb, mint a házasságban születettek esetében. Az iskolai végzettség, és az etnikai hovatartozás is szerepet játszik abban, hogy a gyermekek milyen eséllyel kerülnek egyszülős családba és mennyi időt töltenek ilyen helyzetben.

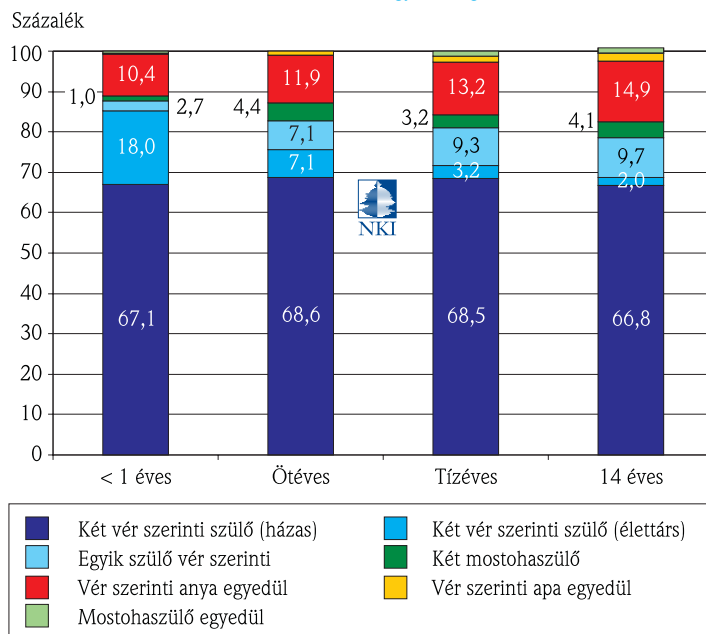
A válások magas száma és az élettársi kapcsolatoknak a házasságokénál nagyobb bomlékonysága megváltoztatja a kétszülős családok szerkezetét; csökken a két vér szerinti szülővel együtt élő gyermekek

Különböző életkorú gyermekek megoszlása a szülők száma, párkapcsolati jellege és szülői helyzete alapján Magyarországon, 2001

Szülői helyzetek			A gyermekek életkora			
			< 1 éves	Ötéves	Tízéves	14 éves
Kétszülős családok	Mindkét szülő vér szerinti	Házasságban	67,1	68,6	68,5	66,8
		Élettársi kapcsolatban	18,0	7,1	3,2	2,0
	Egyik szülő vér szerinti	Házasságban	1,7	4,1	5,5	5,7
		Élettársi kapcsolatban	1,0	3,0	3,8	4,0
	Egyszülős családok	Két mostohaszülő		1,0	3,4	3,2
Vér szerinti anya		10,4	11,9	13,2	14,9	
Vér szerinti apa		0,4	0,9	1,4	2,0	
Mostohaszülő		0,5	0,9	1,2	1,5	
Összesen (%)		100,0	100,0	100,0	100,0	
N=			96 128	108 475	122 401	119 360

Forrás: A szerző számításai a 2001. évi népszámlálás adataiból.

Különböző életkorú gyermekek megoszlása a velük élő szülők szerint Magyarországon, 2001

Forrás: A szerző számításai a 2001-es népszámlálás adataiból.

aránya, és nő az egy édes és egy mostohaszülővel élő gyermekeké. Bár a csecsemők döntő többsége két édes szülővel él, ez az arány sem éri el a kilenctizedet (85,1%). A 14 éveseknek viszont alig több, mint kétharmada (68,8%) él mindkét édes szülőjével. A kétszülős, ám mostohaszülő (is) tartalmazó családok aránya 2,7% az egy év alattiak között, 7,1% az 5 évesek között, és közel tíz százalékos (9,7%) a 14 éves gyermekek körében. Egyre több gyermeknek kell új helyzetekhez alkalmazkodni, új gyermeki szerepeket megtanulni.¹ Meg kell tanulnia együtt élni a vele maradó szülő új partnerével (házastársával), új viszonyt kell kialakítania az elköltöztött édes szülővel, esetleg annak új társával.

A felnőttek párkapcsolati magatartásában bekövetkező változások tehát a gyermekek életében is változásokat hoznak: többen tapasztalják meg az egyszülős családi létet és a bonyolult szülői együttállásokat: az egyik édes szülőtől távol élnek, illetve édes szüleik új társakkal élnek együtt, akik, akarva-akaratlanul, szintén szülői szerepeket tölt(het)nek be életükben.

Kétségtelen ugyanakkor, hogy továbbra is uralkodó a „klasszikus” modell, mely szerint a gyermekek házasságban születnek, és tartós párkapcsolatban élő szüleik nevelik fel őket. Vajon milyen következményekkel jár a

gyermekek számára az, hogy gyermekéveiket édes szüleikkel együtt, vagy más szülői felállásban töltik el? Vajon e két eltérő pálya köthető-e meghatározott társadalmi csoportokhoz? Lehetséges, hogy a jövőben a hagyományos családi körülmények, a tartós szülői kapcsolatok közötti nevelkedés lesz a „gyermeki privilégiumok” egyik formája?

Spéder Zsolt NKI
zsolt.speder@nki.ksh.hu

¹ Tisztában vagyunk azzal, hogy keresztmetszeti adatokat csak durva megközelítésben alkalmazhatunk életutak jellemzésére – különösen jelentős demográfiai változások idején – ám e probléma részletezésétől most eltekintünk.

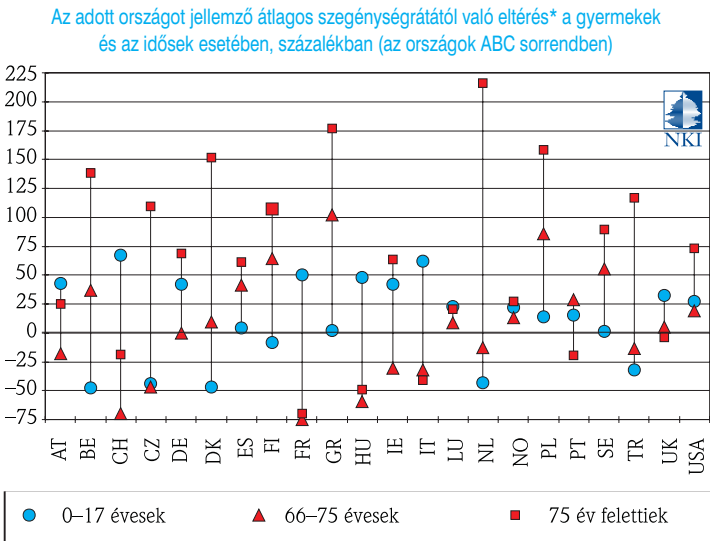
A szegénység generációs profilja

A kilencvenes évek közepén több olyan UNICEF-jelentés készült, amely a társadalmi-politikai átalakulást értékelte. A jelentések a gyermekeket az „átalakulás veszteseinek” tartották. A kilencvenes években Magyarországon végzett szegénységkutatásoknak is az volt az egyik legmeglepőbb és legszomorúbb eredménye, hogy a gyermekek és a gyermekes családok anyagi helyzete az átalakulás elején az átlagnál is erősebben romlott.

A szegények aránya néhány európai országban és az USA-ban a gyermekek és az idősek körében, illetve a teljes népességben, százalék

Országok	Évszám	Korcsoportok			Teljes népesség
		0–17 évesek	66–75 évesek	75 év felettiek	
Ausztria (AT)	1999	13,3	7,6	11,6	9,3
Belgium (BE)	1995	4,1	10,7	18,6	7,8
Cseh Köztársaság (CZ)	2000	7,2	1,3	3,5	4,3
Dánia (DK)	2000	2,4	2,3	9,0	4,3
Egyesült Királyság (UK)	2000	16,2	11,4	19,2	11,4
Finnország (FI)	2000	3,4	7,0	16,1	6,4
Franciaország (FR)	2000	7,3	9,9	11,3	7,0
Görögország (GR)	1999	12,4	22,2	28,0	13,5
Hollandia (NL)	2000	9,0	1,5	1,8	6,0
Írország (IE)	2000	15,7	31,1	42,6	15,4
Lengyelország (PL)	2000	14,5	4,0	5,0	9,8
Luxemburg (LU)	2001	7,8	3,8	9,0	5,5
Magyarország (HU)	2000	13,1	5,5	4,8	8,1
Németország (DE)	2001	10,9	9,7	10,7	8,9
Norvégia (NO)	2000	3,6	5,5	19,9	6,3
Olaszország (IT)	2000	15,7	14,6	16,4	12,9
Portugália (PT)	2000	15,6	25,4	35,4	13,7
Spanyolország (ES)	1995	13,3	14,8	9,3	11,5
Svájc (CH)	2000	6,8	10,4	12,7	6,7
Svédország (SE)	2000	3,6	4,6	11,5	5,3
Törökország (TR)	2002	21,1	16,7	15,3	15,9
Egyesült Államok (USA)	2000	21,7	20,3	29,6	17,1

Forrás: Förster–d’Ercole 2005, 72–74. oldalak alapján

* Az átlagnál nagyobb szegénységráta a pozitív, az átlagnál kisebb szegénységráta a negatív tartományban.

¹ E cikkben szegénynek tekintjük mindazokat, akik a medián ekvivalens jövedelem felénél kevesebből élnek. A szegénységráta (vagy szegénységarány) azt mutatja, hogy egy népességcsoporton belül mennyi a szegények részaránya. A szegénység fogalmáról, a különböző megközelítésekben rejlő megfontolásokról részletesen írtam *A szegénység arcai. Tények és értelmezések* című, a Századvég kiadónál megjelent könyvben.

Természetesen korábban is tudott volt (Rowentree már egy évszázaddal ezelőtt jelezte), hogy a szegénység az életciklus mentén (is) strukturálódik. Vajon mennyire jellemzi ma Európát a gyermekek szegénysége? Megfelelkezhetünk-e továbbá az idősök vizsgálatáról, akiknek az elszegényedése gyakran vita tárgya?

2005. március 8-án az UNICEF 6. számú kutatási levele a következő címmel igyekezett felrázni az európai közvéleményt: „Gyermekszegénység a gazdag országokban 2005”. A hírlevélben szereplő adatok országonként mutatják ki, milyen arányban szegények az egyes korosztályok tagjai. A mi megközelítésünk ennél tovább lép. Bennünket ugyanis nem(csak) ez érdekel, hanem az is, hogy az egyes korosztályok szegénységrátája hogyan aránylik a népesség egészét jellemző mutatóhoz.¹ Ebben a megközelítésben a csehországi gyermekek 7,3 százalékos szegénységi aránya nagyobb figyelmet követel, mint az írországi 15,7 százalék, hiszen Csehország teljes népessége esetében a

Generációs szegénységkockázati profilok Európában 2000 körül

Az adott országot jellemző átlagos szegénységrátától való eltérés	Gyermekek (0–18 év)	Fiatalabb idősök (66–75 év)	Nagyon idősök (75 év felett)
Az országot jellemző átlagnál lényegesen magasabb szegénységarány	AT	BE	BE
	CZ	CH	CH
	HU	GR	DK
	LU	PT	FI
	NL		FR
	PL		GR
	TR		IE
	UK		IT
	USA		LU
			NO
			PT
			SE
			UK
			USA
Átlag körüli szegénységarány	CH	AT	AT
	DE	DE	CZ
	ES	DK	DE
	FR	ES	ES
	GR	FI	TR
	IE	FR	
	IT	IE	
	PT	IT	
		LU	
		NO	
Az országot jellemző átlagnál lényegesen alacsonyabb szegénységarány	BE	CZ	HU
	DK	HU	NL
	FI	LU	PL
	NO	NL	
	SE	PL	

szegénységi ráta 4,3 százalék, míg Írorszáiban 15,4 százalék, tehát Csehországban rosszabb, mégpedig lényegesen rosszabb a gyermekeknek a felnőttekhez viszonyított helyzete. A 3. oldalon található táblázat 22 európai országra és az Egyesült Államokra kiterjedően veti össze a gyermekek és az idősek szegénységarányát a teljes népességével.

Már első ránézésre kiderül, hogy a gyermekek szegénységárát Európában nagy változatosságot mutat: Belgiumban, Finnországban és Dániában a teljes népesség rátájának alig több mint a felét teszi ki, míg Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban annak több mint másfélszeresére rúg. Az időseket, a 75 év felettieket tekintve ennél is nagyobb különbségek tapasztalhatók: az ő szegénységarányuk Hollandiában az átlag harmada, Lengyelországban és Magyarországon a fele, Norvégiában viszont a háromszorosa. Vagyis országanként az idősek anyagi jóléte is nagyon különböző. Táblázatunk a fiatalabb idősek korcsoportjából is közöl adatokat, esetükben jóval kisebb a szórás.

Szegénységi profiljuk meghatározása céljából a vizsgált országokat a gyermekek és az idősek szegénysége alapján három csoportba soroltuk. A középsőbe azok az országok tartoznak, amelyekben e két korosztály szegénységkockázata nem nagyon tér el a teljes népességtől, annak 0,75–1,25-szeres sávján belül, vagyis az átlagos érték körül mozog. Magasnak tekintettük a gyermekek, illetve az idősek relatív szegénységkockázatát, ha az adott országban több mint 25 százalékkal meghaladja az átlagot, és alacsonynak, ha annak háromnegyedénél (0,75) kisebb. Ennek alapján készült a 3. oldalon látható csoportosítás, amelyből nyilvánvaló, hogy Európa országaiban lényeges különbségek mutatkoznak a generációk anyagi jólétében. A gyermekeket (és egyben a gyermekes családokat) tekintve az tűnik fel, hogy ők az északi országokban (és Belgiumban) viszonylag előnyös helyzetben vannak, míg a volt szocialista országokban (Csehország, Lengyelország és Magyarország), illetve néhány más európai országban (például Ausztria, Egyesült Királyság és Hollandia) a teljes népességhez viszonyítva egyértelműen hátrányt szenvednek.¹

Részletesebb életkori bontás a gyermekpopuláció belső viszonyaira is rávilágíthatna. Magyarország esetében rendelkezünk a megfelelő adatokkal, mégpedig idősorosán. Ezekből az adatokból az tűnik ki, hogy nálunk a kisgyermekek helyzete a legrosszabb, a teljes gyermekpopuláción belül is hátrányos, és radikálisan a kilencvenes évek elején, a rendszerváltozás következtében romlott.

Az országok csoportosítását az idősek két csoportjára nézve végeztük el. A nagyon idősek (75 év felettiek) helyzete az európai országok többségében kirívóan hátrányos; a 66–75 évesek viszont az országok többségében – 23 országból 14-ben – megfelel az átlagosnak. Kevés olyan ország akad, ahol relatív helyzetük előnyös, vagy ahol az átlaghoz képest hátrányban vannak.

A volt szocialista országok (sajnos csak három esetében rendelkezünk összehasonlítható adatokkal) sajátos csoportot alkotnak. A szegénység jellegzetes generációs profilja jellemzi őket: a gyermekek (és a gyermekes családok) viszonylag hátrányos, az idősebbek előnyös helyzetben vannak. Korábban fordított volt a helyzet, vagyis a gazdasági és a politikai átmenet a volt szocialista országokban a szegénységkockázatok átrendeződésével járt.²

Vannak olyan országok Európában, ahol ezzel ellentétes szegénységi profilt találunk, vagyis olyanok, amelyekben a gyermekek viszonylagos előnyöket élveznek, az idősek pedig hátrányt szenvednek (például Belgium, illetve, ha csak a két szélső korcsoportot tekintjük, a skandináv országok). Végül van néhány ország, ahol a szegénység kockázata nem mutat jellegzetes életkori sajátosságokat, amelyekben nincsen lényeges különbség a szóban forgó generációk relatív szegénységshelyzete között (például Ausztria, Németország, Olaszország).

Spéder Zsolt, NKI
zsolt.speder@nki.ksh.hu

A szegénység gyermekszemmel

Bevezetés

Az Európai Unió szociálpolitikai célkitűzéseiben egyre nagyobb jelentőségre tesz szert a gyermekszegénységnek és a gyermekek társadalmi kirekesztettségének felszámolása. Több kutatásból leszűrhető következtetés, hogy a felnőttkori szegénység és társadalmi kirekesztettség gyökerei egészen a gyermekkorig nyúlhatnak vissza, tehát a társadalmi kirekesztődés elleni küzdelem egyik leghatékonyabb – a megelőzést szolgáló eszköze – a gyermekszegénység mérséklése lehet.

A gyermekszegénység összefüggéseinek vizsgálata során felmerülő lényeges kérdések közé tartozik, vajon mi különbözteti meg a gyermekek szegénységét a felnőttekéétől, illetve hogyan mérhető a gyermekszegénység? A szociológiai kutatások általában a gyermeket nevelő háztartás jövedelmi és deprivációs helyzetéből indulnak ki, és azokat a gyermekeket tekintik szegénynek, akik *szegényként de-*

*finiál*³ háztartásban nevelkednek. Ez a feltevés abból indul ki, hogy a háztartás tagjai egyenlően részesülnek a háztartási jövedelmekből.

Több e témakörben végzett eddigi kutatás tapasztalata ugyanakkor azt mutatja, hogy nem minden szegény családban nevelkedő gyermek tekinthető szegénynek.⁴ A kisjövedelmű háztartásokban valószínűleg a bevételek nagyobb hányadát költik a gyermekekre, így – legalábbis az alapvető szükségleteket tekintve – elmaradásuk nem jelentős a jobb helyzetű családokétól. Egy Ferge Zsuzsa által vezetett 2002-es kutatás tanúsága szerint „a források családon belüli elosztása még mindig ’feke-te doboz’ Magyarországon. Adataink annyit sejtetnek, hogy a gyerekek szükségletei talán kissé előbbre sorolódnak, mint a felnőttekéi. Azért nehéz olyan indikátorokat találni, amelyek lehetővé tennék az összehasonlítást, mert a gyerekek szükségletei mások. ... A gyerekeknek kedvezés a szegény családok anyagi lehetőségeinek falába ütközik. Legtöbbjük nem tudja a jó képzés megszerzését nehezítő akadályokat elhá-

¹ Szembetűnő, hogy a viszonylag magasabb termékenységgel rendelkező országok esetében a gyermekek helyzete előnyösebbnek tűnik.

² Vesd össze: Stanovnik et al. 2000. *The Economic Well-being of the Elderly. A Comparison across Five European Countries*. Aldershoot, Ashgate.

³ A szegénységnek többféle definíciója ismert. Lásd az 1. lábjegyzetet a 3. oldalon.

⁴ Magyar nyelven lásd például Spéder Zsolt és Monostori Judit: *Mozaikok a gyermekszegénységről: Közelítések a gyermekek és családjaik jóléti helyzetének kutatásában*. KSH NKI Kutatási jelentések 69, Budapest: KSH, 2001/4; Ferge Zsuzsa, Tausz Katalin és Darvas Ágnes: *Küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen*. 1. kötet. Esettanulmány Magyarországról. ILO 2002.

rítani. A jelek szerint az iskola alapkövetelményeit biztosítják, és ebben – például ingyenes iskolakönyvekkel – a szociálpolitika is segíthet. Ám az oktatás kötelező elemein kívüli tevékenységek, amelyek a gyermek szélesebb kulturális fejlődését segítenék – mint a szervezett sport, a nyelvtanulás, saját számítógép – a szegények számára megfizethetetlenek. Ezért is nagyon bizonytalan a szegény gyermekek jövője.”¹

Egy hazai kutatás eredményei

Egy 2003-ban végzett vizsgálatban ezer 12–14 éves gyermeket – és lehetőleg édesanyjukat – kérdeztünk ki külön-külön, kérdőív segítségével. A kutatás mintája nem csupán szegény háztartásokból állt, a megkérdezettek az ilyen korú gyermeket (is) nevelő háztartások országos reprezentatív mintáját képezték (1000 háztartás). Kutatásunk kiindulópontja az volt, hogy a gyermeki létforma sajátos. Az általunk feltett alapvető kérdés az volt, hogy a jövedelemhiány, illetve bizonyos szükségletek kielégíthetlensége – s nem csupán a társadalomban általában szokásosnak tekintett, hanem a gyermekek számára különösen fontos javak, illetve tevékenységek hiánya – miként hat a sajátos gyermeki létre, a gyermekek életésélyeinek alakulására. Kutatásunk újszerűségét, kísérleti jellegét nem csupán a kérdésfeltevés jelzi, hanem az is, hogy a válaszhoz szükséges információkat elsősorban maguktól a gyermekektől akartuk begyűjteni.

Úgy véljük, ha egy gyermek tartósan alacsony jövedelmű, többszörösen hátrányos helyzetű családban nevelkedik, ha nem rendelkezik mobilitási esélyeit növelő tárgyi környezettel, eszközökkel, ha megfosztódik a gyermekek számára normaszzerűnek tekintett tevékenységektől, s emberi kapcsolatai sem kiegyensúlyozottak, akkor kisebb az esélye az egészséges pszichoszociális fejlődésre. A veszélyeztetett pszichoszociális fejlődés a szegénység újratermelődéséhez vezethet, s növelheti a későbbi társadalmi kirekesztettség bekövetkeztének kockázatát.

A szegénységgel, a deprivációval és a kirekesztődéssel is összefüggő, az egészséges pszichoszociális fejlődést veszélyeztető kockázati tényezők közül az alábbiakat tartjuk a leglényegesebbeknek:

- hátrányos szocio-demográfiai helyzet;
- jövedelmi szegénység;
- az alapvető fizikai szükségletek kielégítéséhez nélkülözhetetlen és a gyermekek számára fontos javak hiánya;
- a gyermekek életében releváns és esélyteremtő tevékenységek végzésétől való megfosztottság vagy annak korlátozottsága;
- az emberi kapcsolatok veszélyeztetettsége;
- az értékrendszer, a szocializáció sajátosságai.²

A megkérdezett ezer gyermek 53,4%-a fiú, 46,6%-a lány, egyötödük a fővárosban, 42,9%-uk más városokban, 37,1%-uk falvakban él. A szegénység és feltehetően a társadalmi kirekesztettség szempontjából is lényeges roma származást kétféleképpen próbáltuk tisztázni. Egyfelől rákérdeztünk a felnőttel folytatott beszélgetés során, másfelől a kérdezőbiztos véleményét tudakoltuk. Ezek szerint a megkérdezettek 10,4%-a vallotta magát egy, vagy több roma tagot tartalmazó háztartás tagjának. Az inaktív háztartások 43%-ában van roma családtag. A kérdezőbiztosok a háztartások 11,3%-ának esetében vélelmeztek roma származást. A kérdezettek közlése a kérdezőbiztos vélekedéssel nagymértékben egybeesett (97,1%).

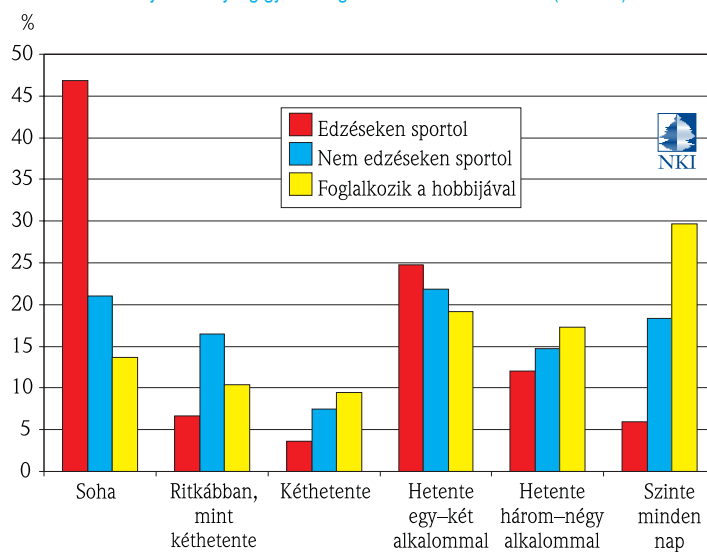
A mintában szereplő összes gyermek 9,1%-ának családjában nincs egyetlen aktív kereső sem, 31,2%-ában egy aktív családtag van, 59%-ában legalább kettő. 49,2%-uk esetében a család egy főre

jutó jövedelme kisebb, mint a két felnőttből és két gyerekből álló háztartásra számított létminimum (31 ezer forint/fő). Ennél is súlyosabb azoknak a helyzetük (22,3%), akik az adminisztratív szegénységi küszöbnél alacsonyabb összegből – vagyis a 21 800 forintos minimális nyugdíjnal kevesebből – kénytelenek megélni.

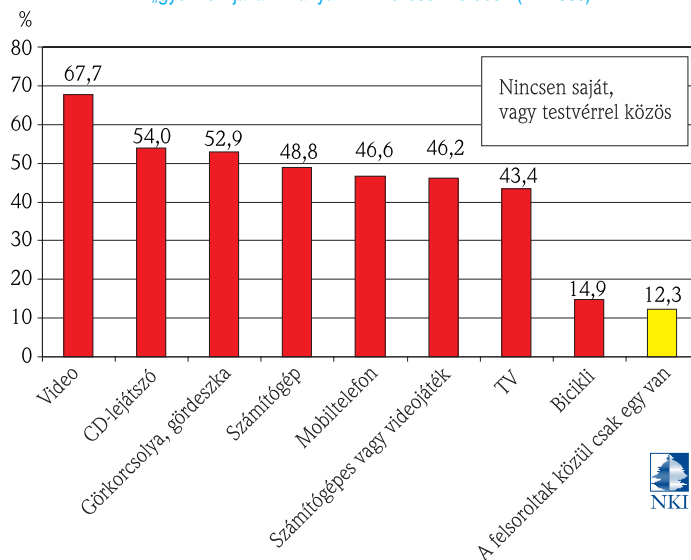
A megkérdezett felnőttektől kapott válaszokból az derült ki, hogy a háztartások 9%-ában egyáltalán nem elegendő a jövedelem a megélhetéshez, 23,8%-uk havonta küzd pénzzavarral, s a megkérdezettek 10,8%-a érzi úgy, hogy a következő évben romlani fog a jövedelmi helyzete.

A következő ábrákon néhány adatot közlünk a 2003-ban megkérdezett gyermekektől kapott válaszokból.

Néhány tevékenység gyakorisága a 12–14 évesek körében (N=1000)

A „gyermeki javak” hiánya 12–14 évesek körében (N=1000)

A társadalmi kirekesztődéssel foglalkozó elméleti irodalom a felnőttek vonatkozásában két, a kirekesztődés valószínűségét meghatározó tényezőt minden esetben említ: a munkaerőpiacról, azaz bizonyos tevékenységek végzéséből történő kiszorulást és az emberi kapcsolatok átalakulását, megritkulását, kiüresedését. E két tényezőt gyermekek esetében át kell értelmeznünk, illetve a gyermekek sajátos léthelyzetét figyelembe véve kell megfogalmaz-

¹ Ferge és mások, idézett mű, 53. oldal.

² A szocializáció sajátosságaival és hatásaival ebben a vizsgálatban csak érintőlegesen foglalkoztunk.

nunk. A szükségletek kielégítését vizsgálva nem csupán az alapvető fizikai szükségletek kielégítésére kell figyelemmel lennünk, hanem az egészséges pszichoszociális fejlődéshez nélkülözhetetlen játékra, illetve a felnőtt szemmel nem feltétlenül elengedhetetlen, de a gyermekek számára lényeges tevékenységekre is.

A kutatás eredményeképpen kapott adatok szerint a gyerekek jelentős része ki van zárva olyan tevékenységekből, amelyek lényegesen befolyásolhatják későbbi életpályájukat és esélyeiket. Ugyanakkor a pszichológiai szakirodalomból tudjuk, hogy egy gyermek kapcsolatteremtő képességét, eredményességét, habitusát számos más tényező is befolyásolja. Kutatásunk lényeges tapasztalata, hogy a gyerekeknek a szülőkhöz, más gyerekekhez vagy a tanárokhoz fűződő viszonyát a háztartás jövedelmi helyzete, a társadalmi státust jelző ismérvek, az etnikai hovatartozás önmagukban, illetve közvetlenül nem befolyásolják.

Az „esélyteremtő” és az iskolán kívüli szervezett tevékenységekből való kimaradás alakulása a 12–14 évesek körében, százalék (N=1000)

Szabadidejében	
Soha nem olvas	14,6
Soha nem megy moziba	28,5
Soha nem használ számítógépet	17,2
A fenti tevékenységek közül legalább kettő hiányzik	14,5
A fenti tevékenységek közül mindhárom hiányzik	3,0
Nem sportol edzészerűen	53,6
Nem sportol hobbiként	37,5
Nem jár semmilyen különóra	32,8
A fenti tevékenységek közül legalább kettő hiányzik	39,5
A fenti tevékenységek közül mindhárom hiányzik	11,6

A társas kapcsolatok hiányosságaira utaló válaszok a 12–14 évesek körében, százalék (N=1000)

Nincs olyan jó barátja, akivel mindent meg tudna beszélni	9,2
Nincs rendszeresen együtt a barátaival	6,6
Nem beszélget rendszeresen a szüleivel	10,3
Gyakran van egyedül szabadidejében	14,6
Nincs olyan tanár az iskolában, akihez fordulhatna, ha bármilyen problémája van	14,3
Három kívánságának egyike a társas kapcsolatok változására, javulására vonatkozik	18,6

Az egészséges személyiségű gyermek számára az élet objektív alakulása és annak szubjektíven megélt mása összhangban van egymással. Mégsem tekinthetünk el azoktól a problémáktól, amelyek csak a gyermek tudatában, érzéseiben léteznek. Ha egy gyermek úgy érzi, hogy nem népszerű osztálytársai körében, ezt akkor is tényként kell kezelnünk és komolyan kell vennünk, ha a tanára ennek az ellenkezőjét látja. Az elsősorban a kapcsolatokban gyökerező, pszichés jellegű változókból (énkép + pszichoszomatikus tünetek + iskolai

Pszichoszociális egészség a 12–14 évesek körében, százalék (N=1000)

Félelem	41,0
Nem érzi magát biztonságban	12,0
Az átlagosnál kevésbé népszerűnek tartja magát	12,1
Gyakori iskolai problémák	13,0
Gyakori pszichoszomatikus tünetek	26,9
Negatív énkép	25,7
A pszichoszociális egészséget veszélyeztető tényezők együtt járása	
0 veszélyeztető tényező	43,3
1 veszélyeztető tényező	38,4
2 veszélyeztető tényező	14,1
3 veszélyeztető tényező	5,0
4–5 veszélyeztető tényező	2,8

bajok + biztonságérzet + népszerűség) a gyermekek pszichoszociális helyzetét jellemző összefoglaló változót képeztünk. A gyermekek 56,7%-ánál észleltük a pszichoszociális egészség különböző mértékű veszélyeztetettségét. A gyermekek 34,8%-a egy, 14,1%-a kettő, 7,8%-a három, vagy több kérdésre is gondokra utaló választ adott.

Mi abból indultunk ki, hogy a gyermekkori szegénység veszélyeztetheti a gyermekek egészséges pszichoszociális fejlődését. A legalacsonyabb jövedelmű családokban valóban kissé gyakoribbnak találtuk az egészséges pszichés fejlődés sérülését. Az alsó jövedelmi ötdhöz tartozó gyerekek 65%-a, míg a felső jövedelmi ötdhöz tartozók 51%-a jelez ilyen jellegű gondokat. Az efféle problémák halmozódása az alsó jövedelmi ötdben csaknem minden harmadik gyermeket, míg a legfelsőben minden ötödik gyermeket érint. Adataink alapján a pszichoszociális fejlődés zavaraira utaló jelek halmozódásának kockázata a szegénység halmozódása, a több dimenzióban (jövedelmi szegénység, fogyasztási szegénység, lakásszegénység, szubjektív szegénység) egyszerre jelentkező szegénység esetén nő meg számottevően.

A halmozott szegénység és a pszichoszociális egészség veszélyeztetettsége a 12–14 évesek körében, százalék

A pszichoszociális egészséget veszélyeztető körülmény	Halmozott szegénység		Összesen
	Nem jellemző	Jellemző	
Nincs	46,3	27,2	43,3
Egyféle	34,0	39,2	34,8
Többféle	19,7	33,5	21,9
Összesen	100,0	100,0	100,0
N =	842	158	1000

Leegyszerűsítő, sőt téves feltételezés volna azt állítani, hogy a halmozott szegénység és a pszichoszociális egészség veszélyeztetettsége között egyszerű oksági viszony van. A jövedelmi szegénységgel összefüggő különféle társadalmi jellemzők: a szülők iskolai végzettsége, munkaerő-piaci részvétele, a családban nevelkedő gyermekek száma, avagy a család roma származása önmagában nem vezet pszichés sérüléshez. A gyermekszegénység, akárcsak a szegénység általában, többdimenziós jelenség: a szegénység különféle dimenzióinak halmozódása jár együtt a gyermekek egészséges pszichés fejlődésének veszélyeztetettségével.

A gyermekkori szegénység nem csupán azért meghatározó fontosságú a társadalmi kirekesztődés szempontjából, mert korlátozza a gyermekek szükségleteinek kielégítését, gondokat okozhat társas kapcsolataikban, megfoszthatja őket további pályájuk szempontjából lényeges tevékenységektől, hanem azért is, mert a felnőttkori társadalmi kirekesztettség valószínűségét növelheti.

Am a 12–14 éves gyerekek többsége nem gondolja, hogy a szegény gyerekkort szükségszerűen szegény felnőttkor követi. Csupán 25%-uk ért egyet azzal a kijelentéssel, hogy a „szegény családban felnövekvő gyerekből valószínűleg szegény felnőtt lesz”. Egy másik kérdésre válaszolva 88%-uk úgy gondolja, hogy az embernek saját magán múlik, mit tud elérni az életben. A rossz anyagi körülmények között élő 12–14 évesek mindenesetre kevésbé optimisták ezekben a kérdésekben, és vágyaik, jövőre vonatkozó elképzeléseik visszafogottabbak, mint a jobb körülmények között élő társaiké. A továbbtanulást, az egyetemi, főiskolai végzettség megszerzését ők kevésbé tartják fontosnak, illetve elérhetőnek, mint a jobb körülmények között élők (34, illetve 16%).

Az imént érintett kérdésekre (állításokra) adott válaszokból („Neked mennyire fontos, hogy főiskolára vagy egyetemre mehess továbbtanulni”; „Szegény gyerekből valószínűleg szegény felnőtt

lesz”; „Saját magunkon múlik, hogy mit tudunk elérni az életben”) optimizmus–pesszimizmus változót képeztünk. Azokat a gyerekeket tekintettük pesszimistának, akik a három esetből legalább kettőnél borúlátó válaszokat adtak. Ezt a definíciót használva a gyerekek 13,1%-a bizonyult pesszimistának, ami azt jelzi, hogy a gyermekek meglehetősen reálisan látják jövőbeli esélyeiket.

A 12–14 éves gyermekek pesszimizmusa társadalmi helyzet szerint, százalék

Etnikai hovatartozás	
Van roma a háztartásban (N = 104)	26,0
Nincs roma a háztartásban (N = 895)	11,6
Jövedelem	
Létminimum alatti (N = 437)	16,7
Létminimum feletti (N = 451)	9,8
Nyugdíjminimum alatti (N = 198)	22,2
Nyugdíjminimum feletti (N = 690)	10,6
A családtagok iskolai végzettsége	
Mindenki legfeljebb általános iskolai végzettségű (N = 125)	29,6
Van legalább egy szakmunkás végzettségű (N = 272)	18,0
Van legalább egy érettségizett (N = 375)	9,1
Van legalább egy felsőfokú végzettségű (N = 228)	4,8
Halmazott szegénység	
Nincs szegénység (N = 648)	10,6
Egy dimenzióban szegények (N = 200)	12,0
Több dimenzióban szegények (N = 152)	25,0
Összesen	13,1

Következtetések

Korábbi kutatások tapasztalatai azt mutatják, hogy a felnőttkori szegénység és társadalmi kirekesztettség gyökerei a gyermekkorig nyúlhatnak vissza. Éppen ezért a társadalmi kirekesztődés elleni küzdelem egyik leghatékonyabb, hosszú távon ható módja a „kirekesztődési ciklus” megszakítása lehet. Ennek eszközszeréről

nem feladatunk e helyen részletesen szólni. Annyit azonban leszögezhetünk: a nemzetközi, elsősorban a brit gyakorlat meggyőzően bizonyítja, hogy megalapozott ismeretek nélkül lehetetlen jó stratégiát kidolgozni.

Ezért volna szükséges, hogy a gyermekek helyzetéről szóló kutatások prioritást kapjanak Magyarországon. A jó szakmapolitikai cselekvési tervek megalapozásához a tudományos kutatások során az alábbi szempontokat érdemes figyelembe venni:

- az értelmezések és a megközelítések lényeges eltérései fontossá teszik a gyermekek társadalmi kirekesztésének és befogadásának jelentéséről folytatandó koncepcionális vitát;
- a meglévő adatok további elemzése szükséges ahhoz, hogy ki lehessen alakítani a befogadás és a kirekesztés gyermekkorra érvényes indikátorait;
- folytatni kellene a TÁRKI háztartáspanel-vizsgálatát (vagy hasonló célú adatbázist kellene kiépíteni), hogy információink legyenek a tartós gyermekszegénységről;
- a kutatások során fokozottan kell érvényesíteni, hogy a gyermekek szempontjaira, az általuk fontosnak ítélt dimenziókra is kiterjedjen a vizsgálódás;
- további és folyamatos elemzést igényel a gyermekek társadalmi kirekesztődését és befogadását befolyásoló tényezők (jövedelem, emberi kapcsolatok, rekreáció, oktatás, kora gyermekkori gondozás és nevelés) vizsgálata;
- a szokásos strukturális indikátorok mellett tanulmányozni kell a szegénység és kirekesztődés fejlődés-lélektani hatásait is;
- fontos a gyermekek speciális, a kirekesztés szempontjából fokozottan veszélyeztetett csoportjainak vizsgálata (például fogyatékos gyermekek, intézményes nevelésben részesülő gyerekek, menekült gyermekek).

Darvas Ágnes és Tausz Katalin *ELTE*
Gyermejkölési Kutatóközpont
és Szociális Tanulmányok Intézete

SZEMLE

Demográfia 2005

A Demográfia az MTA Demográfiai Bizottsága és a KSH Népeségstudományi Kutató Intézet folyóirata. Megjelenik negyedévente. Szerkesztőség: Spéder Zolt (főszerkesztő), Óri Péter (felelős szerkesztő), Háblicsek László (szerkesztő), Kamarás Ferenc (szerkesztő). Előfizetési díj egész évre 1196 Ft.

A Demográfia 2005-es számaiban megjelent tanulmányok és közlemények: Blaskó Zsuzsa: Dolgozzanak-e a nők? A magyar lakosság nemi szerepekkel kapcsolatos véleményének változásai, 1988, 1994, 2002 • Bukodi Erzsébet: Partnerszelekció a házasságokban és az élettársi kapcsolatokban • Elekes Zsuzsanna: A drogfogyasztás elterjedése és a fogyasztásra ható társadalmi tényezők iskolában tanuló fiatalok körében • Faragó Tamás: Életciklusok és családmodellek egy magyarországi városban a 18–19. században • Földházi Erzsébet: Az elváltak lakáskörülményei • Háblicsek László: A Kárpát-medencei magyarság előreszámitása 2021-ig • Helena Rajabaly – Jean-Pierre Hermia: A Belgiumban élő magyar népesség rövid története a XX. században • Janky Béla: Intergenerációs konfliktusok a modern jóléti államokban: áttekintés

• Mészáros József: A társadalombiztosítási nyugdíjrendszerek és a termékenység kölcsönhatása • Moksony Ferenc: Társadalmi mobilitás és öngyilkosság • Seppo Lallukka: A finnugor népek lélekszámának változása Oroszországban 1959 óta • Spéder Zolt: Az élettársi kapcsolat térhódítása Magyarországon és néhány szempont a demográfiai átalakulás értelmezéséhez • Szakolczai György: A rendszerváltás és a politikai váltogazdaság demográfiai hatásai • Szauer Erzsébet: A magyar gyermekek egészségi állapotának jellemzői • Szukicsné Serfőző Klára: Mindennapi életcélok és a gyermekszám

Foglalkoztatottság és munkanélküliség

Munka nélkül. Területi mobilitás a munka világában. Értékelések, következtetések, jövőkép

Szerzők: dr. Fóti János és dr. Lakatos Miklós. Készült az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány támogatásával. Budapest, 2004, 128 oldal (3. kötet),

Budapest 2005, 140 oldal (4. kötet) és 124 oldal (5. kötet). A kötetek ingyenesen letölthetők a <http://konyvtar.ksh.hu/honlaprol> (Kiadványok, KSH kiadványok). Az 5. kötethez csatolt CD ROM-on mind az öt kötet tartalma hozzáférhető.

A sorozat a foglalkoztatottság és a munkanélküliség kérdéseit, valamint a munkaerőpiaci viszonyok alakulását mutatja be a statisztika eszközeivel. Az első két kötet tartalmát (A munkaerőpiac múltja, jelene és A foglalkoztatottak főbb jellemzői) a KorFa 2005/1-es számában ismertettük. A 3–5. kötet tartalma:

3. *Munka nélkül* • Bevezető. I. A munka világán kívül élők főbb jellemzői. A nem foglalkoztatott népesség kiegészítő tevékenysége. II. A munkanélküliség alakulása. A munkanélküliség a rendszerváltozás előtt. A munkanélküliség a rendszerváltozás kibontakozásának időszakában. A munkanélküliséggel kapcsolatos információk az 1996. évi mikrocenzus tükrében. A munkanélküliség az ezredforduló idején. III. A munkanélküliség főbb demográfiai és foglalkozási jellemzői. A munkanélküliség eredeti tevékenység, foglalkozás szerinti összetétele. A munkát keresők helyzete. V. A munkanélküliség területi vonatkozásai. A munkanélküliség kistérségtípusok, kistérségek

szerint. VI. Nemzetközi összehasonlítás. VII. A munkanélküliek és az egyes hátrányos helyzetű népességcsoportok társadalmi rétegződése. A munkanélküliek társadalmi rétegek szerinti összetétele. A fogyatékos emberek társadalmi rétegződése. A cigány (roma) népesség társadalmi rétegződése.

A fogalmak magyarázata. A nem foglalkoztatott 15 éves és idősebb népesség a munkakeresés ténye szerint a 2004. évi kistérségi besorolás alapján. Grafikonok, kartogramok.

4. *Területi mobilitás a munka világában* • Bevezető. I. A népesség és a foglalkoztatottak vándorlásának néhány főbb jellemzője. II. A napi ingázás, valamint a közlekedésre fordított idő és mód jelentősége a foglalkoztatásban. A napi ingázás főbb jellemzői. A közlekedés ideje. A közlekedés módja. III. A naponta ingázók demográfiai-foglalkozási jellemzői, közlekedésük. IV. A naponta ingázók területi jellemzői, közlekedésük. V. A munkaerő napi mozgása a budapesti kerületekben és a fővárosi agglomerációban, 1980–2001. A kerületek népessége, foglalkoztatottsága. A fővárosi kerületekben lakó és dolgozó foglalkoztatottak napi munkaerőmozgásának (ingázásának) mértéke. A budapesti kerületekben lakó és dolgozó foglalkoztatottak napi munkaerőmozgásának iránya. A fővárosi kerületek közötti munkaerőmozgás. A fővárosi kerületek és vidéki települések közötti napi ingázás. A budapesti agglomerációba tartozó települések és a fővárosi kerületek közötti ingázási kapcsolat. VI. A napi munkába járás és a közlekedésre fordított idő és mód jelentősége a budapesti kerületekben.

A fogalmak magyarázata. Budapest agglomerációja (térképen). A budapesti agglomerációba tartozó települések főbb adatai. A foglalkoztatottak napi ingázása az ingázás iránya szerint, 2004. évi kistérségi besorolás alapján. Grafikonok, kartogramok.

5. *Értékelések, következtetések, jövőkép* • Bevezető. I. A mezőgazdasági munka szerepe a foglalkoztatásban. A fogalmi rendszer rövid történeti áttekintése. A 2001. évi népszámlálás eredményei a mezőgazdasági foglalkoztatásról. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak főbb jellemzői. A foglalkoztatottak mezőgazdasági kiegészítő tevékenység szerinti jellemzői. A 15 éven felüli nem foglalkoztatottak mezőgazdasági tevékenysége. Néhány adat a vidéki egyéni gazdaságokról a népszámlálás és az általános mezőgazdasági összeírás alapján. II. Az Európai Unióhoz való csatlakozást közvetlenül megelőző időszak főbb folyamatai. III. A magyar munkaerőpiac jelenlegi helyzetének értékelése. IV. A gazdasági aktivitás előrebecslése V. Következtetések. VI. A munkaügyi kérdések népszámlálási módszertana. Irodalom. Főbb foglalkoztatottsági mutatók a statisztikai kistérségek szerint a 2004. évi kistérségi beosztás alapján, 1980–2001.

Szerepváltozások

Jelentés a nők és férfiak helyzetéről Magyarországon, 2005

Szerkesztők: Nagy Ildikó, Pongrácz Marietta és Tóth István György. TÁRKI – Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium, 2005, 255 oldal, 2200 Ft. • ISSN 1585–6135.

1997 óta negyedik alkalommal jelentkezik a nők és a férfiak társadalmi helyzetének változását nyomon követő és bemutató tanulmánygyűjtemény. „A kötet szerkesztőinek célja az volt, hogy a társadalom, a gazdaság, a család és a közélet aktuális kérdéseivel foglalkozó tanulmányok középpontjában a nemek közötti különbségek és hasonlóságok bemutatása, illetve az európai uniós országok gyakorlata és a magyar helyzet közötti összehasonlítás álljon. A válogatás azt is tükrözi, hogy a legutóbbi, 2001-ben megjelent kötet óta, milyen szisztematikusan empirikus kutatások születtek a témában.” (Bevezető, 7. oldal). A kötet angol nyelvű kivonatokat, bibliográfia-gyűjteményt és kutatói regisztert is tartalmaz, és 2006-ban angol nyelven is megjelent, *Changing Roles* címen.

Tartalom: *Munka és közélet* • Bukodi Erzsébet: A női munkavállalás és munkaidő-felhasználás • Nagy Beáta: Nők a vezetésben • Ilonszki Gabriella: Nők a politikában: az Európai Unió és Magyarország • Család • Pongrácz Marietta: Nemi szerepek társadalmi megítélése. Egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat tapasztalatairól • Kamarás Ferenc: Családalapítás és gyermekvállalás Európában. Kérdések és kérdőjelek • Albert Fruzsina és Dávid Beáta: Férfiak és nők a családban egy kétgenerációs tanulmány tükrében • Szegénység, társadalmi problémák • Gábos András: A szegénység nemek közötti eltérései nemzetközi összehasonlításban A laekeni indikátorok elemzése • Janky Béla: A cigány nők társadalmi helyzete és termékenysége • Gödri Irén: Nők és férfiak a migrációs folyamat különböző szakaszaiban. A magyarországi bevándorlás a nemek perspektívájából • Kovács Katalin: A nők halandóságáról és egészségi állapotáról

KorFa – népesedési hírlével

ISSN 1586-7684 • Kiadó: KSH Népeségstudományi Kutató Intézet • Cím: 1119 Budapest, Andor u. 47–49. Telefon: 06-1-229-8000 • Fax: 06-1-229-8552 • Felelős kiadó: Spéder Zsolt igazgató • Szerkesztő: Daróczi Etelka etelka.daroczi@nki.ksh.hu • Telefon: 06-1-229-8447 Terjesztő: Kardulesz Ferencné • marta.kardulesz@nki.ksh.hu Telefon: 06-1-229-8472 • Tipográfia és tördelés: Élőfej Bt. elofej@t-online.hu • Megjelenik évente 4 alkalommal

• Elekes Zsuzsanna: A drogfogyasztás nemek közötti különbözőségei és hasonlóságai • Nagy Ildikó: A nők és férfiak közötti esélyegyenlőség mértéke a világ országaiban.

On the East–West Slope

Globalization, nationalism, racism and discourses on Eastern Europe

A kelet–nyugat lejtőn

Globalizáció, nacionalizmus, rasszizmus és diskurzusok Kelet-Európáról

Szerző: Melegh Attila. Central European University Press. Budapest, New York, 2005.

ISBN 963 7326 24 3 (vászon) 978-963-7326-24-0

„A könyv szerkezetileg három nagy téma köré tagolódik. Az első az a történelmi váltás, amelynek során a kelet–nyugat diskurzusok modernizációs típusa régi/új civilizációs jelleget ölt, továbbá annak tisztázása, mennyiben köthető e diskurzusbeli váltás az államszocializmus összeomlásához Közép- és Kelet-Európában. A második kérdéskör azt taglalja, milyen szerepet töltött be, hogyan működött e régi/új civilizációs lejtő diskurzus a 20. század végén. Ezen belül különösen annak megértésére törekszünk, miért válik a civilizációs lejtő fogalmi keretein belül értelmezett nyugatosítás globális folyamatában Közép- és Kelet-Európa szükségszerűen „taszítóvá” (rasszistává, idegengyűlölővé és nacionalistává). Végül a könyv diskurzusok és narratívák között keres kapcsolatot, vagyis azt kutatja, hogyan viszonyulnak egyes intézmények és egyének olyan kognitív struktúrákhoz, mint a kelet–nyugat lejtő. Nemcsak azt vizsgálom, hogyan képzeljük el magunkat ezen a lejtőn, hanem azt is, hogyan lehet a narratívákat és kapcsolataikat csoportosítani.” (Előszó, 3. oldal.)

A könyv második fejezete a népesedési diskurzusok és a civilizációs lejtő kapcsolatát érinti. A második demográfiai átmenetnek az elsőhöz fűződő kapcsolattalról ezt írja a szerző:

„Az elmélet tudatosan visszautal elődjére, pedig mindössze abban egyeznek meg, hogy a „nyugat”-ot a történelmi fejlődés úttörőjének és csúcának tekintik. Minden más tekintetben oly nagyok közöttük a különbségek, hogy a közös szóhasználat megtévesztő. Sőt, a második demográfiai átmenet elmélete közelebb áll az első minőségi, civilizációs alapon történő átráshoz, mint ahhoz az eredeti gondolathoz, hogy a társadalmi haladás mindenütt meghatározott változásokhoz vezet a demográfiai magatartásban.” (71. oldal.)

